

1

Νοηματική απόδοση

Αρχικά, ο Αριστοτέλης ερμηνεύει την προέλευση και τον σκοπό της πόλης. Καθώς η πόλη προήλθε από τις πρώτες ομάδες συνύπαρξης των ανθρώπων, αποτελώντας εξέλιξη εκείνων, είναι φανερό ότι αποτελεί μια κοινωνική οντότητα τέλεια, ολοκληρωμένη, η οποία έχει ως σκοπό την εξασφάλιση μιας ανώτερης ποιότητας ζωής, επιτυγχάνοντας την ύψιστη αυτάρκεια. Στην πορεία αποδεικνύει ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως, χρησιμοποιώντας μια σειρά από επιχειρήματα: οι πρώτες κοινωνικές οντότητες είναι και αυτές εκ φύσεως· η πόλη είναι ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών ομάδων συνύπαρξης και η φύση ενός πράγματος είναι η μορφή που αυτό έχει τη στιγμή της ολοκλήρωσής του. Αφού κάθε ον δημιουργείται από τη φύση για να υπηρετεί έναν στόχο, κάτι το άριστο, και στόχος της πόλης είναι η αυτάρκεια, που είναι κάτι το άριστο, έπεται ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

Στη συνέχεια, ο φιλόσοφος επιχειρεί να αποδείξει ότι ο άνθρωπος είναι πλασμένος να ζει σε πόλεις, χρησιμοποιώντας και πάλι συλλογισμούς: ο άνθρωπος είναι συστατικό της πόλης, η οποία, όπως έχει ήδη αποδειχθεί, υπάρχει εκ φύσεως· ο άνθρωπος που ζει από τη φύση του εκτός πόλης είναι ή άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο.

2

Γενική θεώρηση

Η κοινωνική οντότητα που προήλθε από τη συνένωση περισσότερων χωριών είναι η πόλη, μια κοινωνική οντότητα τέλεια, που μπορούμε να πούμε ότι πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια· συγκροτήθηκε για να δια-

Στόχος της πόλης είναι η **ευδαιμονία** (το *εὖ ζῆν*), η οποία επιτυγχάνεται με την εξασφάλιση της **αυτάρκειας**.

σφαλίζει τη ζωή, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή.

Αποδεικτέα θέση:

Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των φυσικών οντοτήτων

Η πόλη, επομένως, είναι κάτι που ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως, όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, αφού αυτή είναι το *τέλος* εκείνων

κι αφού αυτό που λέμε *φύση* ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει κατά τη στιγμή της *τελείωσης*, της ολοκλήρωσής του: (υπονοείται από πριν: αυτή είναι το *τέλος* εκείνων)

(υπονοείται από πριν: Η πόλη, επομένως, είναι κάτι που ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως)

Επαγωγική απόδειξη 1ης προκείμενης

αυτό δεν λέμε, πράγματι, πως είναι τελικά η *φύση* του κάθε πράγματος, π.χ. του ανθρώπου, του αλόγου ή του σπιτιού, η μορφή δηλαδή που το κάθε πράγμα έχει όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία;

Επίσης: Ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο,

Πρώτος συλλογισμός

1η προκείμενη: Οι πρώτες κοινωνικές οντότητες (η οικογένεια και το χωριό) υπάρχουν εκ φύσεως.

2η προκείμενη: Η πόλη είναι το *τέλος*, δηλαδή η τελείωση και η ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων.
Συμπέρασμα: Άρα, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

Δεύτερος συλλογισμός

1η προκείμενη: Η φύση ενός πράγματος είναι η ολοκλήρωσή του.

2η προκείμενη: Η πόλη είναι ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων (της οικογένειας και του χωριού).

Συμπέρασμα: Άρα, η πόλη είναι φυσική οντότητα (δηλαδή, υπάρχει εκ φύσεως).

Τρίτος συλλογισμός

1η προκείμενη: Ο σκοπός που υπηρετεί από τη φύση του κάθε ον είναι κάτι το εξαιρετικό, κάτι το άριστο (ή: η

και η αυτάρκεια είναι τελικός στόχος

και, άρα, κάτι το έξοχο.

Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως

φύση επιδιώκει και πραγματοποιεί πάντοτε το άριστο).

2η προκείμενη: Η αυτάρκεια είναι ο σκοπός για τον οποίο υπάρχει μια οντότητα (η πόλη).

3η προκείμενη: (Με βάση τα παραπάνω) η αυτάρκεια είναι κάτι το εξαιρετικό, κάτι το άριστο.

Συμπέρασμα: Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των φυσικών οντοτήτων (δηλαδή, υπάρχει εκ φύσεως).

Αποδεικτέα θέση: Ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικόν ζῶον

και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (πολιτικόν ζῶον).

ο δίχως πόλη άνθρωπος (θέλω να πω: ο εκ φύσεως δίχως πόλη άνθρωπος, όχι ο δίχως πόλη από κάποια τυχαία συγκυρία) ή είναι άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή είναι ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο.

Πρώτος συλλογισμός (του οποίου η δεύτερη προκείμενη υπονοείται)

1η προκείμενη: Η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

2η προκείμενη: Ο άνθρωπος είναι συστατικό της πόλης.

Συμπέρασμα: Άρα, ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν».

Δεύτερος συλλογισμός (του οποίου η δεύτερη προκείμενη υπονοείται)

1η προκείμενη: Ο άνθρωπος που δε ζει μέσα σε οργανωμένη κοινωνία («ό ἄπολις»), επειδή έτσι είναι πλασμένος εκ φύσεως, και όχι λόγω τυχαίας συγκυρίας, είναι ή άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή ένα ον ανώτερο από την ανθρώπινη φύση.

2η προκείμενη: Ο άνθρωπος δεν είναι ούτε κατώτερης ποιότητας ούτε ένα ον ανώτερο από την ανθρώπινη φύση.

Συμπέρασμα: Άρα, ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν».

είναι σαν εκείνον που ο Όμηρος τον στόλισε με τους χαρακτηρισμούς «άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό»· αυτός ο άνθρωπος, ο δίχως πόλη από τη φύση του, είναι –την ίδια στιγμή– και άνθρωπος που παθιάζεται με τον πόλεμο: είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών.

Ο «άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό» είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών.

3 Ερμηνευτική ανάλυση

A: Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως

■ Η κοινωνική οντότητα που προήλθε από τη συνένωση περισσότερων χωριών είναι η πόλη,

Ο Αριστοτέλης συνεχίζει να διερευνά το ερώτημα πώς δημιουργήθηκε η πόλη. Επισημαίνει λοιπόν ότι η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα, δηλαδή μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, που προέκυψε (προήλθε) αθροιστικά από τη συνένωση περισσότερων χωριών (κωμών).

Πώς δημιουργήθηκε η πόλη;

Ο Αριστοτέλης, μιλώντας για την πόλη, «δηλώνει καθαρά ότι τη θεωρεί μία από τις κοινωνικές οντότητες (ομάδες συνύπαρξης) των ανθρώπων. Η πρώτη ήταν, κατά τη διδασκαλία του, η οικογένεια (οἰκία, οἶκος), το αποτέλεσμα του φυσικού “συνδυασμού” ἄρρενος και θήλεος· σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των καθημερινών αναγκών του ανθρώπου. Η δεύτερη ήταν το χωριό (η κώμη), η κοινωνία που σχηματίστηκε από πλείονας οἰκίας για την ικανοποίηση αναγκών ανώτερων από τις καθημερινές ανάγκες του ανθρώπου. Τέτοιες ήταν, βέβαια, οι πνευματικότερες ανάγκες του, π.χ. η ανάγκη για λατρεία του θείου ή για απόδοση της δικαιοσύνης· η οικογένεια δεν μπορούσε να έχει ούτε τυπικό λατρείας, λατρευτικές δηλαδή ιεροτελεστίες, ούτε μηχανισμό απόδοσης δικαιοσύνης. Η τρίτη κοινωνική οντότητα ήταν η πόλις» (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12).

Οι κοινωνικές οντότητες

Ο Αριστοτέλης, χρησιμοποιώντας τον συγκριτικό βαθμό (πλειόνων = περισσότερων), δεν καθορίζει με ακρίβεια τον αριθμό των

Ο συγκριτικός πλειόνων

κωμών που απαιτούνται. Οπωσδήποτε, δε θα πρέπει να είναι ούτε πολύ μικρός, ώστε να μην απειλείται η πόλη με αφανισμό εξαιτίας της έλλειψης πληθυσμού, αλλά ούτε και πολύ μεγάλος, ώστε να μπορεί αυτή να ανταποκριθεί στις ανάγκες που οφείλει να ικανοποιήσει. Δηλαδή, ο αριθμός των κωμών πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια της πόλης-κράτους.

■ **μια κοινωνική οντότητα τέλεια,**

Στη συνέχεια, ο Αριστοτέλης συμπληρώνει ότι η πόλη αποτελεί την κορυφαία μορφή κοινωνικής οργάνωσης, χαρακτηρίζοντάς τη με το επίθετο *τέλεια* (τελεολογική αντίληψη).

Η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια

«Μέσα στη λέξη αυτή ο αρχαίος Έλληνας άκουγε καθαρά τη λέξη *τέλος*, μια λέξη που δήλωνε τον σκοπό για τον οποίο είναι πλασμένο το καθετί, τον προορισμό του. Είναι φανερό ότι με αυτή τη σημασία η λέξη δεν δήλωνε ό,τι η δική μας λέξη *τέλος*: ίσα ίσα δήλωνε τη στιγμή της τελείωσης, της ακμής, της ολοκλήρωσης. Στη συγκεκριμένη λοιπόν περίπτωση του κειμένου μας το επίθετο *τέλεια* λέγεται σε σχέση με την ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου που παρακολουθούμε (*οίκια – κώμη – πόλις*): με το νόημα αυτό η στιγμή της ολοκλήρωσης δηλώνει και το *τέλος* της εξέλιξης (η οποία όμως δεν οδηγεί σε μια τελική φθορά, αλλά σε μια τελική ολοκλήρωση)» (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12).

Δεδομένου ότι η πόλη αποτελεί την κορυφαία μορφή κοινωνικής οργάνωσης, οι απαιτήσεις για τη διοίκησή της είναι ιδιαίτερες. Επομένως, αυτός που τη διοικεί πρέπει να έχει ικανότητες ανώτερες από αυτές που επαρκούν για τη διοίκηση μιας *οίκιας* ή μιας *κώμης*.

■ **που μπορούμε να πούμε ότι πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια:**

Εφόσον η πόλη αποτελεί κορύφωση του εξελικτικού κύκλου των κοινωνικών οντοτήτων, εύλογα αποβλέπει, όπως προαναφέρθηκε και στην Ενότητα 11, στο ανώτερο αξιολογικά αγαθό (*μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη*), την ευδαιμονία, η οποία συμπίπτει με την ύψιστη αυτάρκεια, «της απόλυτης μακάρι ανεξαρτησίας από οτιδήποτε βρίσκεται έξω από την πόλιν» (σχολ. βιβλίο, Εισαγωγή Πολιτικών).

Η πόλη αποβλέπει στην ύψιστη αυτάρκεια, την ευδαιμονία

Η λέξη *αὐτάρκεια* είναι παράγωγη από το επίθετο *αὐτάρκης*, το οποίο σχηματίζεται από το θέμα της αντωνυμίας *αὐτός* (= ο ίδιος, μόνος μου) και του ρήματος *ἀρκέω*, -ῶ, και δηλώνει αυτόν που αρκείται σε όσα έχει ο ίδιος, αυτόν που ζει άνετα από τη δική του μόνο περιουσία, επομένως αυτόν που έχει οικονομική ανεξαρτησία.

Ο Αριστοτέλης «στα *Ηθικά Νικομάχεια* μας είπε καθαρά τι εννοεί με αυτή τη λέξη. Χρησιμοποιούμε, είπε, αυτή τη λέξη όταν θέλουμε να δηλώσουμε πως κάτι είναι και μοναχό του τέλειο αγαθό, ότι και μόνο του κάνει τη ζωή άξια να τη ζήσει κανείς, έχοντας το αίσθημα ότι δεν έχει ανάγκη από τίποτε άλλο. Στο δικό μας χωρίο η πόλις χαρακτηρίζεται *τέλεια*, ακριβώς γιατί τίποτε άλλο δε χρειάζεται πέρα από αυτήν ο πολίτης, αφού η πόλις είναι *αὐτάρκης*, μπορεί δηλαδή και μόνη της να του χαρίσει το πιο μεγάλο αγαθό, που είναι το *εὖ ζῆν*, η *εὐδαιμονία*. Μια πόλις λοιπόν είναι *αὐτάρκης* αν η γεωγραφική της θέση της εξασφαλίζει άφθονα τα υλικά αγαθά και τη βοήθει στην εμπορική της ανάπτυξη, αν έχει τις απαραίτητες αμυντικές δυνατότητες και αν διαθέτει σύστημα χρηστής διοίκησης και, προπαντός, απονομής της δικαιοσύνης, επομένως αν είναι ανεξάρτητη ή, με άλλα λόγια, αν δεν χρειάζεται εξωτερική βοήθεια, για να καλύψει τις υλικές και ηθικές – πνευματικές – κοινωνικές ανάγκες της» (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12).

Η *αὐτάρκεια* αποτελεί, κατά τον Αριστοτέλη, το ιδεώδες της οργάνωσης της πόλης και συνίσταται στην τέλεια εναρμόνιση του μεγέθους, του πληθυσμού και των πόρων της. Συγκεκριμένα, στα *Πολιτικά* η *αὐτάρκεια* νοείται σε σχέση τόσο προς τα αναγκαία μέσα διαβίωσης όσο και προς την ευδαιμονία.

Επιπλέον, η *αὐτάρκεια* ως ηθική αρετή αποτελεί μεσότητα, διότι βρίσκεται ανάμεσα σε δύο ακραίες καταστάσεις:

- α) την ένδεια, δηλαδή την ανεπάρκεια των αναγκαίων μέσων διαβίωσης (*έλλειψη*), και
- β) την υπερεπάρκεια, δηλαδή την υπεραφθονία, τον υπέρμετρο πλούτο (*υπερβολή*).

Η τελευταία είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη, γιατί προκαλεί αντιθέσεις και ανταγωνισμούς. Συνεπώς, ο πλούτος πρέπει να έχει ένα όριο (*πέρας*): διαφορετικά, η συνοχή της πολιτείας τίθεται

Η έννοια της *αὐτάρκεια*s

Η *αὐτάρκεια* της πόλης-κράτους

Η *αὐτάρκεια* ως μεσότητα

σε κίνδυνο. Με αυτήν την έννοια, το επίπεδο αυτάρκειας που επιτυγχάνει η πόλη-κράτος είναι και το ανώτερο όριο κάθε αυτάρκειας (πέρασ πάσης τῆς αυτάρκειας).

■ **συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή.**

Η οικογένεια και η κώμη προηγούνται χρονικά από την πόλη, αλλά η πόλη είναι ανώτερη οντολογικά και αξιολογικά από αυτές, γιατί αποβλέπει στο ανώτερο αγαθό, την ευδαιμονία.

Ο Αριστοτέλης θεωρεί φυσική οντότητα την πόλη, όπως και την οικογένεια και την κώμη, από τις οποίες προήλθε, με την έννοια ότι ο άνθρωπος «δεν μπορεί μόνος του να επιβιώσει, πόσο μάλλον να ευτυχήσει. Γι' αυτό "εκ φύσεως" επιζητεί το άλλο φύλο, δημιουργεί οικογένεια, έπειτα χωριό-κώμη και με τη συνένωση περισσότερων χωριών την πόλη, που εμπεριέχει τις προηγούμενες κοινωνικές οντότητες, αλλά και τις υπερβαίνει. Εκείνες ικανοποιούσαν μόνο μερικές ανάγκες του ανθρώπου, ενώ η πόλη συγκροτείται μεν για τη διασφάλιση της ζωής, αλλά στην πραγματικότητα για να διασφαλίσει την καλή ζωή» (Κ.Ε.Ε., σελ. 67).

Η πόλη-κράτος προσφέρει τις δυνατότητες για την ανάπτυξη κάθε ηθικής και πνευματικής δραστηριότητας των πολιτών. Αποτελεί την **ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου**, είναι το τέλος των δύο προηγούμενων μορφών κοινωνικής συμβίωσης, διότι ικανοποιεί ακόμη πιο υψηλές ανάγκες του ανθρώπου – πνευματικές και ηθικές. Αυτή, στην ουσία, πέτυχε την ύψιστη αυτάρκεια, είτε σε σχέση με τα αναγκαία είτε σε σχέση με την ευδαίμονα ζωή. **Η αυτάρκεια της πόλης και η ευδαιμονία της (το εὖ ζῆν) είναι λοιπόν δύο έννοιες απόλυτα ταυτόσημες.**

Το αριστοτελικό «εὖ ζῆν» δεν προσδιορίζεται μόνο με υλικούς-οικονομικούς όρους. Ασφαλώς, χωρίς οικονομική ανεξαρτησία δεν μπορεί να ευτυχήσει ούτε το άτομο ούτε το σύνολο. Ωστόσο, η «ποιότητα ζωής» για τον Αριστοτέλη είναι κάτι ευρύτερο και συνίσταται στην εξασφάλιση του συνόλου των προϋποθέσεων που απαιτούνται για την **ηθική και πνευματική ολοκλήρωση** του ανθρώπου. Ιδιαίτερα το εὖ ζῆν, η καλή ζωή, συνδέεται με την ενάρετη ζωή. Αυτή ακριβώς είναι η αποστολή της πόλης-κράτους: να διασφαλίζει για τον πολίτη τις αναγκαίες προϋποθέσεις, ώστε να κατακτήσει το υπέρτατο αγαθό, την ευδαιμονία, αξιοποιώντας τις φυσικές του καταβολές και φθάνοντας στην *τελείωσιν*, την ολοκλήρωσή του. Αυ-

Η υπεροχή της πόλης σε σχέση με τις άλλες κοινωνικές οντότητες

Το αριστοτελικό «εὖ ζῆν»

τό θα το κατορθώσει, όπως θα εκτεθεί εκτενέστερα στη συνέχεια, μέσω των θεσμών, των νόμων και της παιδείας.

Έτσι, μέσω της πόλης, επιτυγχάνεται η ιδανική σύζευξη που επιδίωκε ο Αριστοτέλης, της ηθικής με την πολιτική, αφού και οι δύο έχουν έναν κοινό σκοπό, να αναπτύξουν τις ανώτερες τάσεις του ανθρώπου και να τον καταστήσουν ικανό για την κατάκτηση της αρετής. Κατά τον Αριστοτέλη, η «ολοκλήρωση» και η «ευδαιμονία» του ατόμου συμπίπτουν με την «ολοκλήρωση» και την «ευδαιμονία» του συνόλου.

[Βλ. οπωσδήποτε και σελ. 247-248, ερώτ. 10, η οποία είναι συνδυαστική με την Ενότητα 13 της Πλάτωνος Πολιτείας.]

■ *Η πόλη, επομένως, είναι κάτι που ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως, όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, αφού αυτή είναι το τέλος εκείνων κι αφού αυτό που λέμε φύση ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει κατά τη στιγμή της τελείωσης, της ολοκλήρωσής του:*

Ο Αριστοτέλης συμπεραίνει ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως. Αφού οι πρώτες κοινωνικές οντότητες υπάρχουν φύσει και εφόσον η πόλη αποτελεί την ολοκλήρωση της εξελικτικής τους διαδικασίας, είναι δηλαδή το τέλος εκείνων, είναι και αυτή φυσικό δημιούργημα.

► *Να συγκρίνετε την άποψη του Αριστοτέλη για τη φύση ύπαρξη της πόλης με τις αντίστοιχες απόψεις των σοφιστών και των κυνικών.*

Η θέση του Αριστοτέλη ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως αντιμάχεται τις απόψεις των σοφιστών (όπως ο Πρωταγόρας ή ο Θρασύμαχος στην πλατωνική Πολιτεία ή ο Καλλικλής στον διάλογο Γοργίας), οι οποίοι έβλεπαν την πόλη και τους θεσμούς της ως προϊόν σύμβασης (νόμω), καθώς και τις απόψεις των κυνικών. Όπως τονίσαμε στην Ενότητα 11 (βλ. σελ. 225-226), ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά επιχειρεί να ανασκευάσει τις αντίθετες απόψεις των σοφιστών και των κυνικών φιλοσόφων, οι οποίοι πρόσβευαν ότι η πόλη είναι προϊόν σύμβασης, τεχνητό κατασκεύασμα, οφείλεται στον θετό νόμο· επομένως, είναι αντίθετη στη φύση του ανθρώπου. Αν δηλαδή οι άνθρωποι υπακούουν στις κοινωνικές ή πολιτικές προσταγές, το κάνουν επειδή έχουν συμφωνήσει να το πράξουν με αντάλλαγμα κάποιο κέρδος.

Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως

Σοφιστές: η πόλη είναι προϊόν σύμβασης

Αντίθετα, κατά τον Αριστοτέλη, η κοινωνική-πολιτική ζωή είναι κάτι το φυσικό για τον άνθρωπο, προάγει τον ανθρώπινο βίο και οδηγεί στο υπέρτατο αγαθόν, την ευδαιμονία.

Ο W.D. Ross για το ίδιο θέμα τονίζει: «Ο Αριστοτέλης υπήρξε ιδιαίτερα γόνιμος για την πολιτική σκέψη, υπογραμμίζοντας ότι το κράτος δεν υπάρχει μόνο συμβατικά, αλλά έχει τις ρίζες του στην ανθρώπινη φύση· ότι το “φυσικό”, με την ουσιαστικότερη σημασία, πρέπει να αναζητηθεί στον σκοπό προς τον οποίο κατευθύνεται η ανθρώπινη ζωή και όχι στην προέλευσή της· ότι η πολιτισμένη ζωή δεν αποτελεί παρακμή σε σχέση με τη ζωή ενός υποθετικού ευγενούς αγρίου· ότι το κράτος δεν συνιστά τεχνητό περιορισμό της ελευθερίας, αλλά μέσο για την κατάκτησή της» [W.D. Ross, *Αριστοτέλης*, ΜΙΕΤ].

Σύγκριση με τις απόψεις του Ρουσσώ

Ο Ρουσσώ στο έργο του *Το κοινωνικό συμβόλαιο* ή *Αρχές πολιτικού δικαίου* αναπτύσσει τη θέση ότι η πολιτική κοινωνία συγκροτείται πάνω σε μια συμφωνία μεταξύ αρχόντων και αρχομένων. Επομένως, όπως και ο Πρωταγόρας, θεωρεί ότι η πολιτική κοινωνία είναι προϊόν σύμβασης, συγκροτείται *νόμω και όχι φύσει*. Ειδικότερα, οι πολίτες, ως ίσα και ελεύθερα άτομα, με πλήρη επίγνωση των πράξεών τους, συνάπτουν συμφωνία μεταξύ τους και δημιουργούν θεσμούς διακυβέρνησης και νομοθεσίας, που ρυθμίζουν τη συμβίωσή τους σε μια πολιτική κοινωνία δικαίου και ελευθερίας. Έτσι, αντί να αποτελούν εγωιστικά και αρπακτικά άτομα, γίνονται πολίτες μιας συμμετοχικής δημοκρατίας. Κίνητρο των πράξεών τους είναι η προσήλωση στο κοινό καλό και στο δημόσιο συμφέρον. Στη θέση των ενστίκτων της πλεονεξίας και της επιθετικότητας αναπτύσσεται το αίσθημα της δικαιοσύνης. Η φυσική ελευθερία του ατόμου αντικαθίσταται από την ηθική ελευθερία του πολίτη που υπακούει στον νόμο, στη θέσπιση του οποίου έχει συμμετάσχει ενεργά.

- αυτό δεν λέμε, πράγματι, πως είναι τελικά η φύση του κάθε πράγματος, π.χ. του ανθρώπου, του αλόγου ή του σπιτιού, η μορφή δηλαδή που το κάθε πράγμα έχει όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία;

Ο Αριστοτέλης ορίζει την έννοια της *φύσεως*. Η φύση ενός πράγματος είναι η μορφή που έχει αυτό το πράγμα κατά τη στιγμή της τελειώσεώς του, της ολοκλήρωσής του, δηλαδή όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία (τελεολογική αντίληψη).

Κατά τον Αριστοτέλη, η φύση λοιπόν των όντων καθορίζεται από τον σκοπό (τέλος) τους. «Το τέλος, το οὐ ἔνεκα, είναι εκείνο που δίδει σε κάθε ον τη μορφή του, το είδος, την πληρότητά του, και γι' αυτό είναι το βέλτιστο. Αυτό σημαίνει ότι, όταν ένα ον φθάσει στην πληρότητά του, τότε πραγματώνει τη φύση του, δεν έχει καμμία στέρση, είναι δηλαδή *αὐταρκες*. Επομένως, η φύση των όντων (φυτών, ζώων και ανθρώπου) είναι δυνατόν

Αριστοτέλης: ο κοινωνικοπολιτικός βίος είναι φυσική κατάσταση για τον άνθρωπο

Η έννοια της φύσεως

Το τέλος

να κατανοηθεί, όταν προσέξουμε όχι μόνον το τι είναι το κάθε ον (απ' αυτά που αναφέραμε) κατά τη γέννησή του, αλλά αν θεωρήσουμε αυτό κάτω από την προοπτική των δυνατοτήτων του, οι οποίες, όπως είναι φανερό, είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν μόνον στο μέλλον» (Βουδούρης, Κ. «Η ανθρώπινη φύση και η γένεση της κοινωνίας», στο *Αριστοτέλης*, έκδ. επιμ. Δ.Ζ. Ανδριόπουλος, σελ. 30-42).

Ο Αριστοτέλης, για να στηρίξει την προκειμένη αυτή (βλ. σελ. 231), επικαλείται κάποια εμπειρικά παραδείγματα (του ανθρώπου, του αλόγου και του σπιτιού), τα οποία γενικεύει επαγωγικά.

■ **Επίσης: Ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο, και η αυτάρκεια είναι τελικός στόχος και, άρα, κάτι το έξοχο.**

«Στο σημείο αυτό αρχίζει ένα νέο επιχείρημα, δηλαδή προστίθεται ένα νέο στοιχείο στη συλλογιστική διαδικασία, που αποβλέπει στο να αποδείξει ότι “*η πόλη υπάρχει εκ φύσεως*” και ότι “*ο άνθρωπος είναι ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη*”» (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12).

Το νέο επιχείρημα στηρίζεται στη βασική αριστοτελική αρχή ότι ο τελικός λόγος (το *οὐ ἔνεκα*) για τον οποίο υπάρχει κάθε φυσική οντότητα είναι κάτι το έξοχο, κάτι το τέλειο, εφόσον η φύση επιδιώκει πάντα το βέλτιστο. Κατά τον Αριστοτέλη, κάθε πράγμα υπάρχει για την εκπλήρωση κάποιου σκοπού (το *οὐ ἔνεκα* = το τελικό αίτιο, ο τελικός λόγος), ο οποίος λειτουργεί ως ένα εσωτερικό αίτιο που κατευθύνει τη φυσική εξέλιξη αυτού του πράγματος, ώστε να λάβει μια συγκεκριμένη μορφή. Η μορφή αυτή είναι «κάτι το έξοχο» –δηλαδή κάτι το τέλειο–, ακριβώς γιατί αποτελεί την ολοκλήρωση της φυσικής εξέλιξης του συγκεκριμένου πράγματος. Η πραγμάτωση της δυνατότητας που έχει κάθε φυσικό ον να εξελιχθεί σε κάτι ονομάζεται από τον Αριστοτέλη *ἐντελέχεια*.

«Το περιεχόμενο του καινούργιου επιχειρήματος είναι: “Κάθε ον έχει να υπηρετήσει με την ύπαρξή του έναν στόχο. Ορισμένος από τη φύση ο στόχος αυτός είναι κάτι το εξαιρετικό, κάτι το άριστο· και της πόλης, επομένως, ο στόχος, η αυτάρκεια, είναι κάτι το άριστο, άρα κάτι το φυσικό, αφού η φύση επιδιώκει –και πραγματοποιεί– πάντοτε το άριστο”» (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12).

Νέο επιχείρημα

Αποδεικτέα θέση

Τελεολογική σκέψη του Αριστοτέλη

■ Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως

Η πρόταση αποτελεί την κατάληξη της συλλογιστικής διαδικασίας, το κοινό συμπέρασμα των αριστοτελικών συλλογισμών.

Το πρώτο συμπέρασμα

Συνοψίζοντας, οι συλλογισμοί με τους οποίους ο Αριστοτέλης αποδεικνύει ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως είναι οι εξής:

Διαγραμματική παρουσίαση των συλλογισμών που αποδεικνύουν ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως

Αποδεικτέα θέση: Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των φυσικών οντοτήτων.

Πρώτος συλλογισμός

1η προκείμενη: Οι πρώτες κοινωνικές οντότητες (η οικογένεια και το χωριό) υπάρχουν εκ φύσεως.

2η προκείμενη: Η πόλη είναι το τέλος, δηλαδή η τελείωση και η ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων.

Συμπέρασμα: Άρα, η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

Δεύτερος συλλογισμός

1η προκείμενη: Η φύση ενός πράγματος είναι η ολοκλήρωσή του.

2η προκείμενη: Η πόλη είναι η ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων (της οικογένειας και του χωριού).

Συμπέρασμα: Άρα, η πόλη είναι φυσική οντότητα (δηλαδή, υπάρχει εκ φύσεως).

Τρίτος συλλογισμός

1η προκείμενη: Ο σκοπός που υπηρετεί από τη φύση του κάθε ον είναι κάτι το εξαιρετικό, κάτι το άριστο (ή: η φύση επιδιώκει και πραγματοποιεί πάντοτε το άριστο).

2η προκείμενη: Η αυτάρκεια είναι ο σκοπός για τον οποίο υπάρχει μια οντότητα (η πόλη).

3η προκείμενη: (Με βάση τα παραπάνω) η αυτάρκεια είναι κάτι το εξαιρετικό, κάτι το άριστο.

Συμπέρασμα: Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των φυσικών οντοτήτων (δηλαδή, υπάρχει εκ φύσεως).

B: Ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικόν ζῷον

■ και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (πολιτικόν ζῷον).

Το δεύτερο αυτό συμπέρασμα συνδέεται παρατακτικά με την προηγούμενη θέση και αποτελεί λογικό επακόλουθό της.

Ο Αριστοτέλης πίστευε ότι η κοινωνική συμβίωση αποτελεί πρωταρχική ανάγκη του ανθρώπου (*πολιτικὸν ζῶον* = ον προορισμένο από τη φύση του να δημιουργεί ομάδες συμβίωσης, κοινωνικές οντότητες), καθώς δεν μπορεί να φθάσει στην ολοκλήρωσή του παρά μόνο μέσα στην πόλη.

Η θέση αυτή του Αριστοτέλη, της οποίας **προδιατύπωση θεωρείται από πολλούς η θέση του Πρωταγόρα** ότι οι άνθρωποι στο προπαιθικό στάδιο *ἐζητοῦν ἀθροίζεσθαι*, εκτίθεται στα *Ηθικά Νικομάχεια*: «Θα ήταν πολύ παράξενο να λέμε ότι είναι ευτυχισμένος ο άνθρωπος που ζει μόνος με τη μοναξιά του (*μονώτης*)· κανένας δεν θα ήθελε να ζει σε απόλυτη μοναξιά, ακόμη κι αν είχε όλα τα καλά του κόσμου· γιατί ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πολιτική κοινωνία, μαζί με άλλους (*συζῆν πεφυκός*)» (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12). Ο Αριστοτέλης ήταν ο πρώτος που διατύπωσε την άποψη ότι η κοινωνική-πολιτική συμβίωση αποτελεί πρωταρχική ανάγκη του ανθρώπου, η οποία πηγάζει από την κοινωνική ορμή του. Ο άνθρωπος χωρίς τη δυνατότητα επικοινωνίας δεν είναι άνθρωπος. Η κοινωνικότητα είναι σύμφυτη με τον άνθρωπο.

■ **ο δίκως πόλη άνθρωπος (θέλω να πω: ο εκ φύσεως δίκως πόλη άνθρωπος, όχι ο δίκως πόλη από κάποια τυχαία συγκυρία) ή είναι άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή είναι ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο·**

Ο Αριστοτέλης εισάγει ένα νέο επιχείρημα, το οποίο ενισχύει **εξ αντιθέτου** τη θέση του ότι ο άνθρωπος είναι *πολιτικὸν ζῶον*.

Υποστηρίζει λοιπόν ότι ο άνθρωπος που αποστρέφεται τον πολιτισμένο βίο, που είναι ακοινωνήτος με τη θέλησή του (*ο εκ φύσεως δίκως πόλη άνθρωπος*) και όχι από κάποια τυχαία συγκυρία, ή θα είναι άνθρωπος κατώτερης αξίας, εκφυλισμένος άνθρωπος (*φαῦλος ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος*), ή θα είναι ένα ον που ξεπερνά την ανθρώπινη φύση, δηλαδή θεός.

Ἄπολις λόγω των περιστάσεων ήταν, για παράδειγμα, ο εξόριστος Σπαρτιάτης βασιλιάς Δημάρατος (πρβ. Ηρόδοτος, 7, 104, 2) ή ο Θεμιστοκλής, το δικαίωμα του οποίου να ψηφίσει στο συνέδριο της Κορίνθου αμφισβήτησε ο Αδείμαντος, όταν καταλήφθηκε η Αθήνα από τους Πέρσες (πρβ. Ηρόδοτος, 8, 61, 1: «οὐκ ἔῶν ἐπιψηφίζειν ἀπόλιδι ἀνδρί»). Ἄπολις από τυχαία συγκυρία ήταν π.χ. και ο Φιλοκτίτης, που ο Σοφοκλής τον παρουσιάζει στην ομώνυμη

Το δεύτερο συμπέρασμα

Ο άνθρωπος είναι πολιτικὸν ζῶον

Σύγκριση με Πρωταγόρα

Εξ αντιθέτου απόδειξη:

ο άνθρωπος που ζει εκ φύσεως εκτός πόλης

τραγωδία του ως “*ἄφιλον ἐρῆμον ἄπολιν ἐν ζῶσιν νεκρὸν*” (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12). Ως *ἄπολιν* κατηγορεί και ο Χορός τον δράστη της ταφής στην Αντιγόνη του Σοφοκλή, επειδή με την πράξη του καταλύει τη νομιμότητα της πόλης.

■ **είναι σαν εκείνον που ο Όμηρος τον στόλισε με τους χαρακτηρισμούς «άνθρωπος δίκως σόι, δίκως νόμους, δίκως σπιτικό»**

Για να ενισχύσει τη θέση του, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί μια **παρομοίωση**. Παρομοιάζει τον εκ φύσεως δίκως πόλη άνθρωπο με τον Θεραίτη, ο οποίος στην *Ιλιάδα* χαρακτηρίζεται ως «άνθρωπος δίκως σόι, δίκως νόμους, δίκως σπιτικό» (*ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιος*).

Η 1η παρομοίωση

«Έτσι (*ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιος*) χαρακτηρίζεται στην *Ιλιάδα* (I 63) ο άνθρωπος που αγαπά τον πόλεμο· κατά τον Αριστοτέλη, τα ίδια αυτά επίθετα ταιριάζουν στον *ἄπολιν*, τον άνθρωπο που ούτε συγγενείς έχει ή λογαριάζει, ούτε από νόμους ξέρει, ούτε σπιτικό έχει: όλα αυτά περιγράφουν έναν άνθρωπο που στο πρόσωπό του είναι φανερό μια διαστροφή της ανθρώπινης φύσης· εκτός κι αν πρόκειται για ον που ξεπερνά –όπως ο θεός Άρης, ας πούμε– την ανθρώπινη φύση. Είναι φανερό ότι ο Αριστοτέλης –το λέει ο ίδιος στη συνέχεια– θεωρεί τον *ἄπολιν* και τον *άνθρωπο δίκως σόι* δύο έννοιες ταυτόσημες ή ότι η πρώτη είναι συνέπεια της δεύτερης» (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12)

■ **αυτός ο άνθρωπος, ο δίκως πόλη από τη φύση του, είναι –την ίδια στιγμή– και άνθρωπος που παθιάζεται με τον πόλεμο: είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών.**

Ο Αριστοτέλης συμπληρώνει ότι ο *ἄπολις* «παθιάζεται με τον πόλεμο». Μόνο σε έναν τέτοιο άνθρωπο αρέσουν ο πόλεμος και η βία. Γενικά, ο άνθρωπος αυτού του είδους επιδεικνύει επιθετική συμπεριφορά.

Ο *ἄπολις*
«παθιάζεται
με τον πόλεμο»

Για να διευκρινίσει την ιδιότητα αυτή, χρησιμοποιεί μια **δεύτερη παρομοίωση** από τον χώρο της καθημερινής ζωής. Ο *ἄπολις* είναι **σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι με τους πεσσούς**. Αν και δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε σε ποιον ακριβώς κανόνα αυτού του αγαπητού στους αρχαίους Έλληνες παιχνιδιού –που μοιάζει κάπως με τη γνωστή μας ντάμα– αναφέρεται ο Αριστοτέλης, είναι φανερό πως με την παρομοίωση επιθυμεί να τονίσει ότι η απομόνωση έχει αρνητική επίδραση τόσο στο άτομο όσο και στο σύνολο.

Η 2η παρομοίωση

Συνοψίζοντας, οι συλλογισμοί με τους οποίους ο Αριστοτέλης αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικόν ζῶον είναι οι εξής:

Αποδεικτέα θέση: Ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικόν ζῶον.

Πρώτος συλλογισμός (του οποίου η δεύτερη προκείμενη υπονοείται)

1η προκείμενη: Η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.

2η προκείμενη: Ο άνθρωπος είναι συστατικό της πόλης.

Συμπέρασμα: Άρα, ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν».

Δεύτερος συλλογισμός (του οποίου η δεύτερη προκείμενη υπονοείται)

1η προκείμενη: Ο άνθρωπος που δε ζει μέσα σε οργανωμένη κοινωνία («ό ἄπολις»), επειδή έτσι είναι πλασμένος εκ φύσεως, και όχι λόγω τυχαίας συγκυρίας, είναι ή άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή ένα ον ανώτερο από την ανθρώπινη φύση.

2η προκείμενη: Ο άνθρωπος δεν είναι ούτε κατώτερης ποιότητας ούτε ένα ον ανώτερο από την ανθρώπινη φύση.

Συμπέρασμα: Άρα, ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν».

Διαγραμματική παρουσίαση των συλλογισμών που αποδεικνύουν ότι ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικόν ζῶον

4

Όροι αριστοτελικής φιλοσοφίας

- **φύση:** Η μορφή που έχει ένα ον κατά τη στιγμή της τελείωσής του, κατά την ολοκλήρωση της εξελικτικής του πορείας (φύση ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει κατά τη στιγμή της τελείωσής του, της ολοκλήρωσής του). Βλ. σελ. 238-239.
- **αυτάρκεια:** Η ιδιότητα ενός όντος το οποίο είναι και μόνο του τέλειο αγαθό, κάνοντας τη ζωή άξια να τη ζει κανείς. Βλ. σελ. 234-236.
- **εκ φύσεως:** Προήλθε από φυσική αναγκαιότητα, όχι συμβατικά, κατόπιν συμφωνίας. Η πόλη είναι το τέλος, δηλαδή η τελείωση και η ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων (της οικογένειας και της κώμης), που υπάρχουν εκ φύσεως. Άρα, και η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.
- **τέλος:** Ο τελικός στόχος-σκοπός προς τον οποίο κατατείνει ένα ον, η τελείωση, η ολοκλήρωση, η πλήρης ανάπτυξη ενός όντος. Βλ. σελ. 238-239.
- **τέλειος:** Αυτός που υπηρετεί έναν σκοπό και έχει φθάσει στην πλήρη ανάπτυξή του, ο ολοκληρωμένος. Βλ. σελ. 234.
- **τελικός λόγος:** Ο υπέρτατος-τελικός σκοπός που υπηρετεί από τη δημιουργία του ένα ον, ο οποίος είναι κάτι το έξοχο, το άριστο. Στην περίπτωση της πόλης, ο

τελικός λόγος είναι η ύψιστη αυτάρκεια που ταυτίζεται με την ευδαιμονία (Ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο, και η αυτάρκεια είναι τελικός στόχος και, άρα, κάτι το έξοχο). Βλ. σελ. 239.

- **πόλη:** Στο απόσπασμα της εξεταζόμενης Ενότητας ο ορισμός της πόλης εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία. Η πόλη είναι μια κοινωνική οντότητα, μια ομάδα συμβίωσης των ανθρώπων. Συγκεκριμένα, είναι η τρίτη περίπτωση συμβίωσης των ανθρώπων (η πρώτη είναι η οικογένεια και η δεύτερη η κώμη, το χωριό). Είναι ανώτερη από τις προηγούμενες μορφές κοινωνικής συμβίωσης, είναι μια κοινωνική οντότητα τέλεια, αφού αποτελεί την ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου και είναι το τέλος των δύο προηγούμενων μορφών κοινωνικής συμβίωσης. Αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά και έχει επιτύχει την ύψιστη αυτάρκεια, η οποία δεν εξασφαλίζει απλώς τη ζωή, αλλά την καλή ζωή (το εὖ ζῆν), την ευδαιμονία. Ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως, σχηματίστηκε δηλαδή από φυσική αναγκαιότητα.

5

Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

1. Η άποψη ότι «η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως» προβάλλεται ως το λογικό συμπέρασμα άλλων, προηγούμενων, παραδοχών. Προσπάθησε να αναπαραγάγεις –με δικά σου λόγια– τον συλλογισμό (ή τους συλλογισμούς) με τον οποίο (ή με τους οποίους) ο Αριστοτέλης κατέληξε στο συγκεκριμένο συμπέρασμα.

Απάντηση: Βλ. σελ. 240, «Συνοψίζοντας, οι συλλογισμοί με τους οποίους ... ανήκει στην κατηγορία των φυσικών οντοτήτων (δηλαδή, υπάρχει εκ φύσεως)».

2. ο άνθρωπος είναι προορισμένος από τη φύση να ζει σε πόλη: Ποιο από τα δύο, κατά τη γνώμη σου, πρέπει να δεχτούμε ότι λέει στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης: α) ότι ο άνθρωπος είναι πολιτικὸν ζῶον ή β) ότι ο άνθρωπος είναι πολιτικὸν ζῶον «φύσει»; Εκτός αν υποστηρίξεις (με επιχειρήματα όμως από το κείμενο) ότι λέει και τα δύο.

Απάντηση: Ο τρόπος με τον οποίο είναι διατυπωμένη η φράση αφήνει ερωτηματικά για το αν εδώ ο Αριστοτέλης ήθελε να τονίσει ότι ο άνθρωπος είναι πολιτικὸν ζῶον ή να υπογραμμίσει ότι είναι φύσει πολιτικὸν ζῶον. Για να κατανοήσουμε τη σκέψη του, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι έχει προηγηθεί η αναφορά των προγενέστερων-ατελέστερων μορφών κοινωνικής οργάνωσης (οικίας/οἴκου και κώμης), οι οποίες οδήγησαν στη δημιουργία της πόλης. Με τη συνολική αυτή αναφορά στις κοινωνικές οντότητες των ανθρώπων είναι προφανές πως και οι τρεις αυτές κοινωνικές οντότητες υπάρχουν εκ φύσεως (φύσει, εκ φύσεως).

Επομένως, είναι πιθανότερο ότι στην αριστοτελική φράση το βάρος πέφτει στη

λέξη φύσει, δηλαδή ο Αριστοτέλης επιθυμεί να τονίσει ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση του πολιτικὸν ζῶον. Άλλωστε, η φράση αποτελεί συνέχεια της φράσης «η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως».

Εντούτοις, παρατηρούμε ότι στη φράση αυτή έχει μεταβληθεί το υποκείμενο (δεν είναι, όπως στην προηγούμενη πρόταση, «η πόλη» αλλά «ο άνθρωπος»). Η παρατήρηση αυτή, συνδυασμένη με την παρουσία κόμματος (στο πρωτότυπο κείμενο) πριν από τον σύνδεσμο «και», μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ο Αριστοτέλης επιθυμεί να τονίσει όχι τόσο τη φυσική αναγκαιότητα και προέλευση αλλά την «πολιτική διάσταση» του ανθρώπου (ότι ο άνθρωπος δηλαδή είναι πολιτικὸν ζῶον).

6

Συμπληρωματικές ερωτήσεις από το βιβλίο του Κ.Ε.Ε.

1. Να εντοπίσετε όλους τους χαρακτηρισμούς που ο Αριστοτέλης αποδίδει στην πόλη (στην 11η και 12η ενότητα) και να τους χρησιμοποιήσετε για να συνθέσετε έναν ορισμό, όσο το δυνατόν πληρέστερο, που θα τους περιλαμβάνει όλους. Απάντηση: Ορισμός της πόλης: Η πόλη είναι μια κοινότητα ανθρώπων, μια συμβιωτική ομάδα, που υπάρχει εκ φύσεως, που σχηματίστηκε δηλαδή από φυσική αναγκαιότητα, ανώτερη από τις άλλες, τέλεια, δηλαδή ολοκληρωμένη, που επιτυγχάνει την αυτάρκεια και υπηρετεί το ανώτερο από όλα τα αγαθά, την ευδαιμονία, το εὖ ζῆν.
2. Με βάση το κείμενο της ενότητας και τα σχόλια του βιβλίου σας να προσδιορίσετε τα κοινά σημεία και τις διαφορές ανάμεσα στις διάφορες «κοινωνικές οντότητες».

Απάντηση: Βλ. σελ. 233, «Ο Αριστοτέλης, μιλώντας για την πόλη, “δηλώνει καθαρά ότι ... ήταν η πόλις” (σχολ. βιβλίο, Ενότητα 12)», και σελ. 236 «Ο Αριστοτέλης θεωρεί φυσική οντότητα την πόλη ... για να διασφαλίσει την καλή ζωή” (Κ.Ε.Ε., σελ. 67)».

Συμπληρωματικά σχόλια: «Δύο είναι τα πρωτογενή ένστικτα που ωθούν τους ανθρώπους να συνδέονται μεταξύ τους: το ένστικτο της αναπαραγωγής, που ενώνει τον άνδρα και τη γυναίκα, και το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, που συνδέει τον κύριο με τον δούλο, με σκοπό την αμοιβαία βοήθεια. Έτσι, η μικρότερη δυνατή κοινωνία είναι αυτή που αποτελείται από τρία άτομα –η οικογένεια (οικία)–, η ένωση που επιβάλλεται από τη φύση για την ικανοποίηση των καθημερινών αναγκών. Το επόμενο στάδιο είναι η κώμη, που απαρτίζεται από περισσότερες οικογένειες, για την ικανοποίηση αναγκών που υπερβαίνουν τις καθημερινές. Το τρίτο στάδιο είναι η συνένωση περισσότερων κωμών σε μία ολοκληρωμένη κοινωνία, αρκετά μεγάλη, ώστε να είναι αυτάρκης ή σχεδόν αυτάρκης, που σχηματίζεται για τη διασφάλιση του στοιχειώδους βίου, αλλά υπάρχει για χάρη της ευζωίας» [Βλ. W.D. Ross, Αριστοτέλης, ΜΙΕΤ].

Σύμφωνα με τα παραπάνω, και οι τρεις συμβιωτικές ομάδες (οικία – κώμη – πόλις) είναι φυσικές οντότητες που δημιουργήθηκαν για τη διασφάλιση της ζωής. Η